

ZO ONTPLOFTE ‘DE NIEUWE GIDS’ DOOR EEN VERLOVING

Twee boeken over Willem Kloos en de Beweging van Tachtig

In de negentiende eeuw lag Nederland in diepe duisternis gehuld, tot er kort na 1880 opeens licht gloorde aan de horizon. Een kleine, maar vastberaden groep schilders, schrijvers en dichters wilde een nieuw elan in de kunst brengen. Voortaan zouden schoonheid en passie als het hoogste goed gelden, en de inspiratie daartoe diende uit het buitenland te komen. Om hun doel te bereiken, zetten ze zich af tegen hun voorgangers. Sindsdien hebben zij het beeld van de periode vóór 1880 bepaald.

Niet iedereen was daar gelukkig mee. In 1976 hebben Marita Mathijssen en ik de Werkgroep Negentiende Eeuw opgericht, om meer aandacht te geven aan die “duistere periode”. Sindsdien is het beeld wel enigszins bijgesteld. Er zijn biografieën en monografieën, tekstuitgaven en essaybundels verschenen, er is een nieuwe literatuurgeschiedenis gekomen, die uitgaat van de toen geldende normen. Daarmee is de omwenteling van de Tachtigers enigszins gerelativeerd.

Wat is de betekenis van Tachtig dan wél? Het lijkt een goed moment om die vraag te stellen nu er twee publicaties zijn verschenen die de aandacht vestigen op de beweging en haar centrale figuur, de dichter Willem Kloos. Min of meer tegelijkertijd werd er in het Haags Gemeentemuseum onder de titel *Rumoer in de stad* een inspirerende tentoonstelling gehouden over de schilders van Tachtig, waarbij ook de schrijvers aan bod kwamen (14 april tot 5 november 2017).

Bart Slijper heeft in zijn boek *Hemelbestormers* de revolutie van de Tachtigers op buitengewoon leesbare wijze in beeld gebracht. Opkomst, bloei en verval worden op heldere wijze uiteengezet. Het boek vat samen wat al bekend was, maar voegt zeker ook nieuwe elementen toe. Het begon allemaal met de letterkundige vereniging *Flanor*, waar de jongeren elkaar konden ontmoeten. De dood van Jacques Perk gaf Willem Kloos de gelegenheid diens literaire nalatenschap uit te geven en te voorzien van een programmatische inleiding. Het werd een vurig

Bart Slijper brengt in Hemelbestormers de revolutie van de Tachtigers op buitengewoon leesbare wijze in beeld

pleidooi voor passie in de kunst, voor de opvatting dat vorm en inhoud één dienen te zijn.

Aanvankelijk schreven de jongeren – de meesten waren nog géén twintig! – in het weekblad *De Amsterdammer*, maar in 1885 richtten zij een eigen tijdschrift op, *De Nieuwe Gids*, waarin ze hun ideeën propageerden en ten strijde trokken tegen de burgerlijke gezapigheid van hun voorgangers. Het opmerkelijke van de Beweging van Tachtig is natuurlijk de samenwerking van schilders, schrijvers en dichters. Ze hadden een gemeenschappelijk doel: de vernieuwing van de kunst. Maar anders dan de literatoren koesterden de beeldende kunstenaars minder de neiging om zich tegen hun voorgangers af te zetten. Dat kunst de expressie van de ziel was, vonden de schilders echter ook.

Op politiek gebied ging de spectaculaire vernieuwing van de literatuur samen met radicaal progressieve maatschappelijke opvattingen. De centrale figuur was hier Frank van der Goes, die het opnam voor de socialistische beweging. Ondertussen had redactiesecretaris Kloos heel wat problemen op te lossen. Behalve zijn kritieken schreef hij per aflevering nog tientallen brieven over praktische zaken. Het viel niet mee om elk nummer gevuld te krijgen met goede stukken. Toen Willem Paap na een conflict de redactie verliet, probeerde men Lodewijk van Deyssel aan het tijdschrift te binden, maar die bleef liever vanuit een onafhankelijke positie zijn bijdragen leveren.

In 1887 verscheen Van Deyssels spraakmakende roman *Een liefde*, die opviel door zijn opmerkelijke pointillistische stijl en zijn vrijmoedigheid wat

Willem Kloos, (toegeschreven aan) Willem Witsen, 1896

seksuele gevoelens betreft. Kloos en Verwey zagen dat hun poëzie nu versterking kreeg op het terrein van het proza. Net als de schrijvers zochten ook de schilders morele en praktische steun bij elkaar. Als voorbeeld van hun zoeken naar nieuwe wegen geeft Slijper hun fascinatie voor de ets. Die etskunst was in Nederland nauwelijks tot bloei gekomen, en nu richtten Jan Veth en Willem Witsen de Nederlandse Etsclub op. Witsen is het genre zijn leven lang trouw gebleven. In het werk van Breitner zag Witsen hoe de nieuwe idealen gestalte kregen: gevoel, emotie, klank en lyriek. Aan deze sensationele kunst hadden in zijn ogen ook de schrijvers en schilders bijgedragen. Verwey op zijn beurt heeft in *De Amsterdammer* een lovend stuk aan Breitner gewijd. Zo loopt, stelt Slijper terecht, hun wederzijdse betrokkenheid als een rode draad door deze geschiedenis.

Willem Kloos zou met de kennis van nu als borderliner gediagnosticeerd worden

De leukste hoofdstukken vind ik die waarin tot dusver onderbelichte aspecten aan bod komen. Welgestelde jongeren, zoals Willem Witsen, steunden hun minder gefortuneerde kunstbroeders volop. Vooral Kloos moest een beroep doen op de ondersteuning door anderen. Geld vragen en geld geven was een gewone zaak. Kritiek op het uitgevepatroon was daarbij uit den boze. Hilarisch is ook het hoofdstuk over de Tachtigers en de sport, waarin we Lodewijk van Deyssel heroïsche pogingen zien doen om de zwemkunst machtig te worden. Frans Netscher wist op spectaculaire wijze een wielervedstrijd te beschrijven. Maar de grootste sportman was Herman Gorter, die hartstochtelijk cricket speelde, zeilde, schaatste en zwom. Zijn gedicht *Mei*, door allen enthousiast ontvangen, is tegelijk een hoogtepunt en een eindpunt in de geschiedenis van de Beweging van Tachtig.

Bart Slijper bespreekt ook de relaties met vrouwen. Geen van de Tachtigers verkoos een burgermeisje. Hij onderscheidt twee typen: zangeressen, actrices en dienstboden enerzijds, intellectueel hoogstaande dames anderzijds. De zusjes Van Vloten speelden binnen die tweede categorie een sleutelrol: Martha trouwde met Frederik van Eeden, Bertha met Willem Witsen en Kitty met Albert Verwey. Die laatste verbintenis betekende, zoals bekend, het einde van de intieme vriendschap tussen Verwey en Kloos. In de woorden van Slijper: “Zo ontplofte *De Nieuwe Gids* door een verloving.”

De biografie die Peter Janzen en Frans Oerlemans aan Willem Kloos wijden, werpt nieuw licht op diens complexe en problematische persoonlijkheid.

Hij was de spil van *De Nieuwe Gids*, een begenadigd dichter en een scherpzinnige criticus. Tegelijkertijd kende hij bittere armoede – zijn vrienden moesten regelmatig bijspringen – en laboreerde hij aan drankzucht, die hem bijna fataal is geworden. In deze biografie komen naast de bekende zaken, zoals zijn ongelukkige jeugd, zijn vriendschap met Jacques Perk en zijn grote inzet voor de vernieuwing van de literatuur ook nieuwe feiten naar voren, die meer inzicht verschaffen in het tragische leven van Willem Kloos.

Zij gaan dieper in op alle kwesties die in het verhaal van Bart Slijper aan de orde komen, presenteren nieuwe documenten en onbekende foto's. Er is veel aandacht voor de ziektegeschiedenis van Kloos: zijn depressies, zijn wraakzucht, zijn angsten. Mooi om te zien hoe zijn vrienden, en dan vooral Willem Witsen en Frederik van Eeden, hem steeds zijn blijven steunen, hoewel dat soms een onmogelijke opgave leek.

Nieuw is ook dat Kloos met de kennis van nu als lijdend aan het borderlinesyndroom gediagnosticeerd zou worden. Verlatingsangst, instabiele en intense relaties met anderen, excessief drankgebruik en suïcidaliteit behoren volgens de auteurs tot de symptomen daarvan. In dit verband wijzen ze ook op zijn luimen, zijn gespannenheid en zijn voortdurend wisselende zelfbeeld. Ook het horen van stemmen blijkt bij dit ziektebeeld te passen.

Over zijn problematische relatie met vrouwen: vroegere “verloofdes” worden volgens Janzen en Oerlemans ten onrechte minder relevant geacht in de levensgeschiedenis van Kloos. Vandaar dat deze dames nu meer aandacht krijgen. Zijn grootste liefde noemen zij echter *De Nieuwe Gids*. Hij was de spil waar het tijdschrift om draaide, maar hij bracht het in het najaar van 1894 ook naar de rand van de afgrond, door andere redactieleden buitenspel te zetten en werk te publiceren dat alle fatsoensnormen overschreed.

Was Kloos homoseksueel? Die vraag en de antwoorden die erop gegeven zijn, brengen de auteurs in verband met de tijdgeest. Stond men in Kloos' tijd aanvankelijk niet onwelwillend tegen homoerotische spanning, na de “emancipatie” van gereformeerden en katholieken werd die vrijzinnige moraal teruggedrongen. Een andere verschuiving in de moraal constateren zij bij de onderzoekers. Begin jaren zestig, bij het begin van de acceptatie van homoseksualiteit, kwam die vraag opnieuw aan de orde. Het antwoord daarop leidt hoogstens tot een

betere duiding van de biografische achtergronden van Kloos' poëzie, maar niet noodzakelijk tot een andere esthetische ervaring, stellen zij.

Uitvoering wordt stilgestaan bij Kloos' verblijf in een krankzinnigengesticht in 1896 en de daar toegepaste elektrotherapie. Na zijn terugkeer waren de originaliteit en de brillen van de dichter grotendeels verdwenen. Aan de laatste veertig jaar van zijn leven, toen Kloos gehuwd was met Jeanne Reyneke van Stuwe, worden dan ook minder dan veertig bladzijden besteed. Omstreeks 1970 vertelde een oude Hagenaar mij dat hij Kloos in de laatste jaren van diens leven wel eens in de tram had zien zitten, gedichten schrijvend op de papieren manchetten van zijn overhemd. Hij werd gevierd, geëerd, geridderd, maar veel goeds is er niet meer uit zijn handen gekomen.

Deze twee publicaties over de Tachtigers en hun leidsman vormen fascinerende lectuur voor iedereen die zich in dit onderwerp wil verdiepen. Slijper presenteert een goed geschreven, samenhangend verhaal over de schilders, schrijvers en dichters. Janzen en Oerlemans voegen nieuwe feiten en verrassende visies toe in hun uitvoerige, degelijke en ook zeer leesbare biografie over de bewonderde en verguisde, maar altijd raadselachtige figuur van Willem Kloos. Beide boeken laten zien dat de Beweging van Tachtig en de vernieuwing die zij realiseerde, wel degelijk van grote betekenis is geweest.

PETER VAN ZONNEVELD

BART SLIJPER, *Hemelbestormers. De revolutie van de Tachtigers*, Prometheus, Amsterdam, 2017, 318 p.
 PETER JANZEN EN FRANS OERLEMANS, *Willem Kloos (1859-1938). O God, waarom schynt de zon nog?*, Vantilt, Nijmegen, 2017, 407 p.